

OD DESKRIPCIÍ K ICH REFERENTOM

PAVEL CMOREJ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

CMOREJ, P.: From Descriptions to Their Referents
FILOZOFIA 68, 2013, No 10, p. 825-848

The paper deals with the logical analysis of empirical descriptions from the perspective of temporal modal semantics. After general introductory remarks concerning the structure of descriptions and temporally conceived possible worlds, the author's attention turns to the reference of descriptions and the properties ascribed to individuals by descriptions. Reference is an empirical relation between a description $(\iota x)\Phi(x)$ and its referent relative to possible world w and time t . A description $(\iota x)\Phi(x)$ refers to an object O in world w at time t (at world-time couple (w, t)) iff O has the property $(\lambda x)\Phi(x)$ at (w, t) . The core of the article is investigating non-standard descriptions containing the so-called closure. The purpose of closure is restricting the set of properties ascribed to an individual by description either to those that are explicitly ascribed or to those that are entailed by explicitly ascribed ones. It is argued that if a description $(\iota x)\Phi(x)$ refers to an individual O at (w, t) then $(\iota x)(\Phi(x) \wedge Cl(x))$, where $Cl(x)$ is a closure, *cannot* have a referent. It is suggested that the closure descriptions can be used in the analysis of Meinongian and fictitious objects.

Keywords: Empirical descriptions – Possible worlds and world-time couples (w, t) – Reference of a description at world-time couple – Properties of physical individuals – Explicitly and implicitly ascribed properties in descriptions – Entailment of properties from a property – Closure descriptions

1. Opisy a deskripcie

1.1 Výrokové opisy. Pod opisom sa zvyčajne rozumie charakteristika jedného alebo viacerých objektov, v ktorej sa im pripisujú isté vlastnosti a vzťahy. Pripisované atribúty¹ sa niekedy nazývajú znakmi alebo črtami, ktoré by mali byť podľa niektorých autorov pre opisovaný objekt – *predmet opisu* – podstatné. Nie je však jasné, ktoré znaky či atribúty máme pokladať za podstatné. Predmetom opisu môže byť ľubovoľné živé či neživé individuum alebo skupina indivíduí, nejaká udalosť alebo postupnosť udalostí (a osôb, ktoré sa na nich zúčastňujú), prírodný jav, pomyselný objekt, postava vystupujúca v románe, poviedke alebo v divadelnej hre a pod., ba aj abstraktná entita, akou je napríklad nula, nejaká vlastnosť alebo vzťah a pod. Ako vidno, predmetom opisu sa môžu stať objekty rôznych typov, hoci najčastejšie sa o opisoch hovorí v prípade fyzických, časopriestorových indivíduí (jednotlivín) a udalostí, v ktorých tieto indivíduá vystupujú.

Ani jazyková podoba opisu nie je ostrejšie určená. Môže ním byť súvislá postupnosť

¹ Pod termínom „atribút“ sa v literatúre rozumie buď len vlastnosť, alebo aj vzťah. Budem ho používať v druhom význame zahŕňajúcom vlastnosti a vzťahy.

oznamovacích viet čiže výrokov, z ktorých sa skladá napríklad životopis alebo kádrový posudok, alebo ich konjunkcia, prípadne rad viet prerušovaný textovými vsuvkami, ktoré k danému opisu nepatria, i súbor viet roztrúsených po celej rozlohe umeleckého diela. Nie vždy ide o súvislý text. Podstatné je však to, že z takéhoto textu možno vyčleniť alebo na základe jeho obsahu zostaviť množinu viet, ktoré sa dajú formulovať ako výroky formy „x je P (má vlastnosť P)“ alebo „x je vo vzťahu R k $y_1, y_2, \dots, y_n$ “. Spona „je“ sa v niektorých opisoch vyskytuje aj v minulom čase. Ak sa v opise uvádzajú zmeny, pri ktorých predmet opisu nejaké vlastnosti stráca, a iné nadobúda, predikáciu treba niekedy relativizovať a do uvedených foriem zaviesť časový parameter. Z pôvodných foriem tak získame formy „x je P v čase t“, „x je vo vzťahu R k $y_1, y_2, \dots, y_n$ v čase t“, v ktorých „t“ je ľubovoľný časový parameter. Aj vety týchto foriem sa môžu v niektorých opisoch vyskytovať v minulom čase.

Opisom v naznačenom zmysle je buď výrok, alebo súbor výrokov opisujúcich nejaký objekt alebo viacej objektov. Opisy v tomto zmysle môžu byť pravdivé alebo nepravdivé, pričom *súbor výrokov* sa pokladá za *pravdivý* práve vtedy, keď každý jeho výrok je pravdivý, a za *nepravdivý* vtedy, keď aspoň jeden z jeho výrokov je nepravdivý. Kurzívou slova „môžu“ upozorňujem na okolnosť, že tieto *výroky* môžu byť aj bez pravdivostnej hodnoty. Opisy zložené z výrokov môžeme nazvať *výrokovými opismi*. Predmetom výrokového opisu môže byť aj viacero objektov. Bežné chápanie opisu nekladie na počet opísaných objektov nijaké podmienky. Môže to byť životopis jednej osobnosti, ako aj opis zameraný na viac objektov, napríklad na osoby vystupujúce v nejakej udalosti, akou bola slavkovská bitka opísaná Tolstojom v románe *Vojna a mier*.

1.2 Individuové opisy. Okrem výrokových opisov existujú aj opisy, ktoré nie sú výrokové, napríklad „najznámejší Slovak“, „najoblúbenejší slovenský politik“, „autor knihy *Mein Kampf*“, „prvý človek, ktorý stúpil na Mesiac“ a pod. Takýto opis sa vyznačuje tým, že 1. nemá pravdivostnú hodnotu, ale 2. označuje alebo za určitých podmienok môže označovať – vzťahovať sa na – *presne jeden* objekt. Objektom nevýrokového opisu môže byť ľubovoľný fyzický alebo abstraktný predmet. V našich úvahách sa sústredíme predovšetkým na *opisy fyzických objektov*, v ktorých sa opísanému predmetu pripisujú vlastnosti prislúchajúce časopriestorovým objektom – *jednotlivinám*. Opis sa nazýva *empirický* práve vtedy, keď identifikácia ním opísaného predmetu sa nezaobíde bez istých empirických poznatkov. Pre nedostatok takých poznatkov dodnes nevieme, kto je *vrahom J. F. Kennedyho* alebo bývalého slovenského ministra *J. Duckého*. Objekt, ktorý opis označuje, sa nazýva *referentom* opisu a vzťah označenia medzi opisom a jeho referentom *referenciou*. Keď nevýrokový opis má referent, hovoríme, že tento opis *referuje* na tento referent.² Fyzické predmety, ktoré sú predmetom skúmania nejakej empirickej disciplíny,

² Pod referenciou rozumiem *empirický* vzťah medzi nevýrokovým opisom D a jeho referentom, ktorý závisí nielen od významu D, ale aj od stavu sveta a času. Z významu opisu „najbohatší Slovak“ nemožno usúdiť, ktorého Slováka označuje. Na jeho určenie sú nevyhnutné isté empirické poznatky. V rôznych stavoch sveta môže totiž D referovať na rozličné objekty. Blížšie o deskripciách pozri (Tichý

tvoria *univerzum* jej jazyka či diskurzu. Sú to základné prvky, o ktorých sa v jej jazyku hovorí.³ Nazývajú sa tiež *individuami* a ich opisy *individuovými opismi* alebo *individuovými deskripciami*.

Kým výrokový opis môže byť pravdivý alebo nepravdivý, *nevýrokový* opis môže označovať jeden predmet alebo byť prázdny v tom zmysle, že neoznačuje nijaký objekt, ale má stavbu a význam výrazu, ktorý niečo označuje. Napríklad opis „najvyšší Slovák“ označuje človeka (muža), ktorý spĺňa podmienku byť Slovákom vyšším ako všetci ostatní Slováci. Ak takýto človek neexistuje alebo existujú aspoň dvaja Slováci tej istej výšky, ktorí sú vyšší než všetci ostatní Slováci, tak opis „najvyšší Slovák“ neoznačuje nikoho. Keby existovali viacerí rovnako vysokí Slováci, ktorí by svojou výškou prevyšovali ostatných Slovákov, ani jeden z nich by nemohol pravdivo tvrdiť, že je najvyšší Slovák.

V prirodzenom jazyku môže nevýrokový opis v jednom kontexte – či už v textovom, alebo v situačnom – označovať jeden predmet, v druhom kontexte iný predmet a v treťom kontexte byť bez predmetu.⁴ Napríklad opis „najlepší žiak“ môže v kontexte zameranom na konkrétnu triedu referovať na najlepšieho žiaka tejto triedy, v inom kontexte na najlepšieho žiaka inej triedy alebo určitej školy a pod. a keď v triede existujú aspoň dvaja rovnako dobrí žiaci lepší než všetci ostatní, tak opis „najlepší žiak“ je bez referentu. *Sám osebe* je tento opis *referenčne neurčitý*, mimo kontextu nikoho neoznačuje. Opisom konkrétnej osoby sa stáva až v určitom verbálnom alebo situačnom kontexte, ktorý bližšie určí množinu, z ktorej máme vybrať najlepšieho žiaka. Pravda, ani v tomto prípade nemusí opis uspieť, pretože v príslušnej množine nemusí existovať presne jeden žiak, ktorý je lepší než ostatní žiaci. Teda existujú opisy, ktoré nemajú referent *ani* v určitom kontexte, ako aj opisy, ktoré referent niekedy majú, a inokedy nemajú.

Nevýrokové opisy sú v slovenčine logicky dvojznačné: používajú sa jednak a) ako opisy jednotlivých objektov, jednak b) ako predikáty označujúce isté vlastnosti. Vystupujú teda ako výrazy dvoch logických kategórií. V angličtine sa na ich rozlíšenie používa určitý a neurčitý člen. Spojením určitého člena „the“ s jednoduchým alebo zloženým všeobecným výrazom M sa konštruje opis „the M“ objektu s vlastnosťou M (ak presne

---

2007; Zouhar 2010, 17-86 a Cmorej 2001a, 107-121). Zouhar sa deskripciami obšírne zaoberal aj vo svojej monografii (Zouhar 2004), zameranej primárne na vlastné mená.

³ O univerze jazyka a jeho výbere pozri (Cmorej 2001a, 26 – 27). Poznámam, že v tejto príručke sa namiesto termínov „referent“ a „referovať“ používajú výrazy „denotát“ a „denotovať“, nadväzujúce na terminológiu, ktorá sa u nás ujala a používala v 60-tych rokoch minulého storočia. Pozri Riškov preklad Fregeho state (Frege 1992), v ktorom sa Fregeho termíny „bedeuten“ a „Bedeutung“ prekladajú výrazmi „denotovať“ a „denotát“. Neskôr sa ukázalo, že treba odlišiť logicko-sémantický pojem denotácie, daný významom výrazu, od empirického pojmu referencie, ktorá závisí nielen od významu výrazu, ale aj od stavu sveta a času (pozri Materna 1998; Cmorej 1998). Rozsah Fregeho pojmu označenia sa v prípade empirických výrazov prekrýva s rozsahom referencie v skutočnom svete v prítomnom okamihu, čo si však Frege asi neuvedomil alebo to do svojho chápania označenia nezahrnul. Relativizácia označenia k možnému stavu sveta a času v jeho sémantike chýba. Táto sémantika nie je modálna ani temporálna.

⁴ Otázkami vplyvu kontextu na interpretáciu používaných jazykových výrazov prirodzeného jazyka sa u nás podrobne zaoberá M. Zouhar (Zouhar 2011).

jeden objekt M existuje), kým spojením neurčitého člena „a/an“ s výrazom M sa tvorí predikát „a/an M“.⁵ V slovenčine túto možnosť nemáme. Kategóriu výrazu zvyčajne určuje kontext. Výraz „predseda slovenskej vlády“ môžeme vo vete „R. Fico je predseda slovenskej vlády“ pokladať za opis individua a vetu interpretovať ako „R. Fico = predseda slovenskej vlády“, alebo môžeme pod ním rozumieť predikát označujúci vlastnosť byť predsedom slovenskej vlády, ktorú má teraz R. Fico a v minulosti ju okrem neho mal aj V. Mečiar, J. Moravčík a M. Dzurinda. Ak odhliadneme od mužského rodu slova „predseda“, môžeme povedať, že vlastnosť „byť predsedom slovenskej vlády“ mala aj I. Radičová. Významový rozdiel medzi *opisom* „predseda slovenskej vlády“ a *predikátom* je omnoho väčší, než sa zdá na prvý pohľad. Kým neprázdny opis referuje na konkrétnu osobu, predsedu alebo predsedníčku vlády, predikát sa vzťahuje na *abstraktnú* entitu, vlastnosť, ktorú môže mať v jednom čase jedna, a v inom čase iná osoba. Vlastnosť v tomto zmysle existuje aj vtedy, keď neprislúcha nijakému objektu.

Slovo „opis“ môže vyvolať klamný dojem, že *nevýrokovým* opisom je iba výraz, ktorý *niečo* opisuje, resp. výraz, ktorý má zodpovedajúci referent. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že referencia opisu nezávisí len od jeho významu a zámeru používateľa a uplatniť ho ako opis určitého objektu, ale aj od stavu sveta, resp. tej časti reality, ktorej sa opis týka. Používateľ môže zámerne (ako to robí napríklad spisovateľ) alebo omylom použiť opis, ktorý nemá referent, eventuálne opis, ktorý v niektorých intervaloch na niečo referuje, a v iných nereferuje. Keby sme za *nevýrokový* opis pokladali iba opis, ktorý má referent, vyhli by sme sa síce paradoxu „opisov, ktoré nič neopisujú“, ale *pojmem* opisu by mal očividne empirický charakter. To znamená, že odpoveď na otázku, či určitý výraz D je opis, by v mnohých prípadoch závisela od získania relevantných *empirických* poznatkov špecifikujúcich referent výrazu D. Napríklad pokým nevieme, či existuje presne *jeden* Slovák bohatší ako všetci ostatní Slováci, nemôžeme s istotou tvrdiť, že výraz „najbohatší Slovák“ je opis. Toto chápanie opisu môžeme v logicko-sémantických a filozofických úvahách nahradiť pojmom zbaveným závislosti od empirie, pojmom, v prípade ktorého o tom, či výraz je *nevýrokový* opis, rozhoduje výlučne jeho syntaktická štruktúra a význam, nie referent.

1.3 Deskripcie. Aby som sa vyhol referenčnej neurčitosti a logickej dvojznačnosti *nevýrokových* opisov používaných v prirodzenom jazyku a pojem opisu zbavil závislosti od empirie, budem ich formulovať pomocou tzv. jota operátora „t“, ktorý sa používa v logike a v logickej sémantike. Spolu s nejakou premennou, trebárs x , operátor ι tvorí výraz (ιx) , ktorý znamená to isté ako „(to) jediné x , pre ktoré platí...“. Operátorom budem nazývať aj výraz, ktorý vzniká spojením „t“ s premennou. *Nevýrokový* opis získame spojením výrazu „ (ιx) “ s nejakou podmienkou $\Phi(x)$, kladenou na opisovaný objekt. Výsledkom spojenia je opis $(\iota x)\Phi(x)$, ktorého význam môžeme vyjadriť výrazom „to jediné x , pre ktoré platí, že $\Phi(x)$ “, prípadne výrazom „to x , ktoré je Φ “ alebo výrazom „jediné x , ktoré je (splňa) $\Phi(x)$ “ a pod. Opisy tvaru $(\iota x)\Phi(x)$ sa nazývajú *deskripcie* alebo *určité*

⁵ Pomocou neurčitého člena sa tvoria aj tzv. neurčité deskripcie.

deskripcie, no keďže v tejto stati nebudem o neurčitých deskripciách uvažovať, prívlastok „určité“ budem vynechávať. Výraz $\Phi(x)$ v deskripcii $(\iota x)\Phi(x)$ sa nazýva *jadrom* tejto deskripcie.⁶ Každá deskripcia je istý opis, ktorý sa od výrokového opisu líši svojou syntaktickou stavbou aj sémantikou. Jej jadro $\Phi(x)$ je síce výrokový výraz, ale jeho zreťazením s operátorom (ιx) získame nevýrokový výraz $(\iota x)\Phi(x)$ označujúci I vtt⁷ I je *jediný* objekt, ktorý spĺňa podmienku $\Phi(x)$. Teda o I, a len o I platí $\Phi(I)$. V našej i českej logickej a filozofickej literatúre sa termínom „deskripcie“ označujú nielen opisy tvaru $(\iota x)\Phi(x)$, ale aj ich ekvivalenty – nevýrokové opisy – formulované v prirodzenom jazyku.⁸ Ďalej sa budem zaoberať najmä deskripciami s operátorom jota, zloženými z výrazov formálneho jazyka logiky a/alebo zo slov prirodzeného jazyka.

Treba zdôrazniť, že význam deskripcií s premennou závisí od oboru premennosti premennej za operátorom ι . Napríklad keď za obor premennosti zvolíme množinu všetkých Slovákov, deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ bude znamenať to isté ako výraz „jediný Slovak x , o ktorom je pravda, že $\Phi(x)$ “, a keď množinu všetkých politikov, tak pod $(\iota x)\Phi(x)$ budeme rozumieť *jediného* politika, ktorý spĺňa podmienku $\Phi(x)$. Ak takýto objekt v obore premennosti premennej x neexistuje alebo ich je viac, deskripcia nič neopisuje, resp. nemá referent. Teda existujú deskripcie, ktoré nič neopisujú, a ako uvidíme neskôr, aj deskripcie, ktoré v niektorých okamihoch majú, a v iných nemajú referent. Ďalej budem predpokladať, že obor premennosti individuových premenných je totožný s univerzom jazyka, v ktorom sa deskripcie formulujú.

V nasledujúcich úvahách budem predpokladať, že univerzum jazyka tvoria *fyzické* predmety, teda jednotliviny, a že deskripcie jednotlivých predmetov (či už vydarené, alebo „nepodarky“ bez referentu) sú opisy individuí, v ktorých sa im pripisujú vlastnosti prislúchajúce fyzickým predmetom. Predikáty $P_1, P_2, \dots, P_n$ budú v deskripciách zastupovať bližšie neurčené vlastnosti individuí. Oborom premennosti individuových premenných vystupujúcich v deskripciách bude uvažované univerzum fyzických predmetov. Okrem x budem ako individuové premenné príležitostne používať aj písmená $x_1, x_2, \dots, x_n$. $\Phi(x)$ je schéma zastupujúca ľubovoľnú výrokovú formu obsahujúcu voľnú premennú x – alebo niektorú z premenných $x_1, x_2, \dots$ – *viazanú* v deskripcii $(\iota x)\Phi(x)$ operátorom (ιx) .⁹ Okrem individuovej premennej a jedného alebo viacerých predikátov $P_1, P_2, \dots, P_n, Q$, V sa v deskripcii môžu vyskytovať aj logické spojky alebo kvantifikátory (neskôr k nim pridám tzv. záklopky).

⁶ Jadrom $\Phi(x)$ môže byť nielen výroková forma, ale aj výrok bez voľnej premennej x , ale deskripcie s takýmto jadrom nie sú pre nás zaujímavé.

⁷ Výraz „vtt“ je skratka výrazu „vtedy a len vtedy, keď“.

⁸ V bežnom jazyku sa výraz „deskripcia“ často používa ako synonymum slova „opis“, ktorého rozsah zahŕňa v niektorých kontextoch všetky opisy, a v iných kontextoch iba výrokové opisy. So zreteľom na nápadné rozdiely medzi výrazmi formy $(\iota x)\Phi(x)$ a nevýrokovými opismi formulovanými v prirodzenom jazyku by bolo možno vhodné rozsah termínu „deskripcia“ zúžiť na výrazy formy $(\iota x)\Phi(x)$ alebo pre tieto výrazy zaviesť iné označenie, ale v tomto článku budem rešpektovať zaužívaný úzus.

⁹ Samozrejme, existujú aj deskripcie, ktorých jadro neobsahuje voľné individuové premenné alebo ich obsahuje viacero, ale v tomto článku môžeme od nich odhliadať.

Z výrokovej formy $\Phi(x)$ môžeme utvoriť nielen deskripciu $(\iota x)\Phi(x)$, ale aj zložený predikát $(\lambda x)\Phi(x)$ označujúci vlastnosť, ktorá prislúcha práve tým individuám, ktoré spĺňajú podmienku $\Phi(x)$.¹⁰ Inými slovami, individuum I má vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$ vtt $\Phi(I)$. Stručnejšie, $[(\lambda x)\Phi(x)](I)$ vtt $\Phi(I)$. Napríklad z formy „ x je Slováč, ktorý meria 210 cm“ môžeme utvoriť nielen deskripciu „ $(\iota x)(x$ je Slováč, ktorý meria 210 cm)“, ale aj predikát „ $(\lambda x)(x$ je Slováč, ktorý meria 210 cm)“ označujúci vlastnosť byť 210-centimetrovým Slovákom. Podobnú rolu ako referent v prípade deskripcií zohráva v prípade predikátov ich rozsah (extenzia). *Rozsahom predikátu* P označujúceho vlastnosť φ je množina všetkých objektov, ktoré majú φ . Táto množina je aj rozsahom *vlastnosti* φ . Predikát „ $(\lambda x)(x$ je Slováč, ktorý meria 210 cm)“ má istý rozsah bez ohľadu na to, koľko individuí má vlastnosť byť 210-centimetrovým Slovákom. Má ho dokonca aj vtedy, keď túto vlastnosť nemá nik. Je ním prázdna množina. Na druhej strane deskripcia $(\iota x)(x$ je Slováč, ktorý meria 210 cm) má referent iba vtedy, keď existuje presne jeden Slováč, ktorý meria 210 cm.

Fyzické predmety majú vlastnosti, ktorých rozsah sa môže v závislosti od stavu sveta a času meniť. Ak V je napríklad vlastnosť byť poslancom parlamentu, tak individuum I môže vo voľbách túto vlastnosť nadobudnúť, a v nasledujúcich voľbách stratiť. Rozsah V sa v oboch prípadoch zmení. Môžeme uvažovať dokonca o tom, že I s vlastnosťou V by mohlo v *tom istom* čase za iných okolností vlastnosť V nemať a I bez vlastnosti V by ju mohlo v *tom istom* čase za iných okolností mať. Beždomovec by mohol za iných okolností mať dom a človek, ktorý ho má, by mohol byť beždomovcom. Vlastnosti s meniacim sa rozsahom sa nazývajú *kontingentné*. Presnejšie ich vymedzím neskôr. Kontingentnosť empirických predikátov má významný vplyv na referenciu deskripcií s takými predikátmi.

Namiesto všeobecnej schémy $\Phi(x)$ budem príležitostne používať aj formy $P(x)$, $P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)$ a pod. s bližšie určeným tvarom jadra deskripcie.¹¹ $\Phi(x)$ môže zastupovať aj formy, v ktorých Φ predstavuje jednoduchý predikátový symbol označujúci *vlastnosť* a forma $\Phi(x)$ splyva s formou $P(x)$, v ktorej P je ľubovoľný jednoargumentový predikát. Predpokladajme, že predikáty $P_1, P_2, \dots, P_n$ označujú vlastnosti $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$ v uvedenom poradí (predikát P_i vlastnosť φ_i). Keďže ku každému súboru vlastností $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$ existuje vlastnosť φ , pre ktorú platí, že $\varphi(x)$ vtt $\varphi_1(x) \wedge \varphi_2(x) \wedge \dots \wedge \varphi_n(x)$,¹² deskripciu $(\iota x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ môžeme v prípade potreby nahradiť logicky ekvivalentnou skratkou $(\iota x)P(x)$, kde P je predikát označujúci vlastnosť φ .

Pomocou výrazov $P_1, P_2, \dots, P_n, (\iota x)P(x), (\lambda x)\Phi(x), \varphi_i(x), (\iota x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ a pod. budem formulovať jednak výroky o týchto výrazoch, teda o predikátoch,

¹⁰ Premenná x je v predikáte $(\lambda x)\Phi(x)$ viazaná operátorom (λx) . Podrobnejšie o lambda-predikátoch pozri (Cmorej 2001a, 122-132).

¹¹ Okrem operátorov ι, λ budem v tejto stati používať aj tieto logické symboly: $\sim$ (nie je pravda, že ...), $\wedge$ (... a ---), $\vee$ (nevyučujúce ... alebo ---), $\rightarrow$ (ak ..., tak ---), $\forall$ (pre každé ..., platí, že ---).

¹² Inými slovami, x má vlastnosť φ vtt x má každú z vlastností $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_n$. Napríklad x má vlastnosť byť slovenským filozofom vtt x je Slováč a x je filozof. Treba však rátať s tým, že v prirodzenom jazyku nie vždy existuje jednoduchý výraz označujúci vlastnosť φ .

deskripciách a výrokových formách, jednak vety o entitách, na ktoré sa výrazy príslušného tvaru môžu vzťahovať. Na odlišenie formulácií o jazykových výrazoch od vyjadrení o mimojazykových objektoch budem v prípade potreby používať prívlastky „predikát“, „deskripcia“, „vlastnosť“, „individuum“ a pod.

Ako som už uviedol, deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ referuje na individuum I vtt I je *jediný* objekt, ktorý spĺňa podmienku $\Phi(x)$, resp. keď I , a len I má vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$. Ak túto podmienku spĺňa viacej individuí alebo ak takéto individuum neexistuje, deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ nemá referent. Inými slovami, $(\iota x)\Phi(x)$ má referent práve vtedy, keď spĺňa podmienku existencie a jedinečnosti, t. j. keď *existuje presne jeden* objekt, ktorý spĺňa $\Phi(x)$.¹³ Podľa tohto vymedzenia deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ referuje na I práve vtedy, keď *v čase jej použitia* za existujúceho stavu vecí výlučne I spĺňa podmienku $\Phi(x)$. V inom čase alebo za iného stavu vecí empirická deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ môže referovať na iné individuum alebo byť bez referentu. To znamená, že referencia je vzťah, ktorý treba relativizovať k stavu vecí a času. Často uvažujeme o tom, že daný opis by *v tom istom* čase mohol za iných okolností alebo v inom čase za podobných okolností (prípadne v inom čase za iných okolností) referovať na iné individuum, než na aké v skutočnosti referuje. Prezidentom SR sa mohol po R. Schusterovi stať V. Mečiar a slovenskú vládu mohla viesť I. Radičová aj r. 2013. To znamená, že v tom istom období referentom opisu „prezident SR“ mohol byť namiesto I. Gašparoviča V. Mečiar a referentom opisu „predseda slovenskej vlády“ mohla byť namiesto R. Fica I. Radičová. Aby sme mohli referenciu závislú od stavov vecí a času bližšie určiť, musíme zaviesť pojem možného sveta a pojem svetamihu.

2. Možné svety. V súčasnej filozofickej literatúre neexistuje jedna všeobecne akceptovaná koncepcia možných svetov. V našich úvahách vystačíme s jednoduchým, intuitívne prijateľným chápaním, podľa ktorého možný svet je istý a) stav vecí alebo b) história stavov vecí. Nie je to svet v bežnom či astronomickom zmysle slova, planéta, na ktorej by sme mohli žiť a chodiť po nej, ale istý *abstraktný* útvar, ktorý predstavuje *spôsob*, ako sa veci majú alebo ako by sa *mohli* mať. Hoci možný svet sa skladá zo stavov vecí, nie každý stav vecí je možným svetom. Najjednoduchšie stavy vecí, ktoré sa nazývajú *atomárne* alebo bazálne, opisujeme výrokmi tvaru „ a je P (a má vlastnosť P)“ alebo „ a_1 je vo vzťahu R k $a_2, \dots, a_n$ “, ktoré v logike zapisujeme ako formuly tvaru $P(a)$, $R(a_1, a_2, \dots, a_n)$. Fakt, že jednoduchý stav vecí S nenastáva (čiže v istom zmysle nejestvuje), môžeme opísať negáciou $\sim S$. Zložitejšie stavy vecí môžeme opísať pomocou *neprotirečivých konjunkcií* alebo konečných *neprotirečivých množín* výrokov tvaru $P(a)$, $R(a_1, a_2, \dots, a_n)$, $\sim P(a)$, $\sim R(a_1, a_2, \dots, a_n)$, ktorých predikáty P a R označujú *jednoduché* atribúty a ich argumenty

---

¹³ Deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$ spĺňa podmienku *existencie* práve vtedy, keď existuje *aspoň* jeden objekt, ktorý spĺňa formu $\Phi(x)$. $(\iota x)\Phi(x)$ spĺňa podmienku *jedinečnosti* práve vtedy, keď existuje *nanajvýš* jeden objekt spĺňajúci $\Phi(x)$. Keď v podmienke jedinečnosti zvrät „nanajvýš jeden“ nahradíme výrazom „presne jeden“, dostaneme silnejšiu podmienku jedinečnosti, z ktorej vyplýva podmienka existencie aj slabšia podmienka jedinečnosti.

označujú indivíduá z univerza daného jazyka.¹⁴ Napríklad, ak univerzum obsahuje dve indivíduá i, j , K je jednoduchá individuová vlastnosť byť kovový, G jednoduchá vlastnosť byť guľatý a T jednoduchý binárny vzťah byť ťažší, tak

$$\begin{aligned} &\sim K(i) \wedge G(j) \wedge \sim T(i, j), \\ &\sim K(i) \wedge \sim G(i) \wedge T(i, j) \\ &K(i) \wedge K(j) \wedge \sim T(i, j) \wedge \sim T(j, i), \\ &K(i) \wedge \sim K(j) \wedge G(i) \wedge G(j) \wedge T(j, i) \end{aligned}$$

predstavujú niektoré zo zložených stavov vecí vyjadriteľných v primitívnom jazyku s univerzom $\{i, j\}$ a so základnými atribútmi K, G, T .

Medzi atribútmi existujú rôzne významové vzťahy, na základe ktorých možno odlíšiť *základné*,¹⁵ navzájom nezávislé atribúty od vlastností a vzťahov *definovateľných* pomocou základných atribútov.¹⁶ Výber základných vlastností a vzťahov je určený kognitívnymi i praktickými záujmami používateľov *jazyka* zameraných – okrem iného – na skúmanie objektov alebo ich n-tíc v určitej oblasti reality. Z vymedzenia stavov vecí je zrejmé, že ich povaha a stavba závisia jednak od voľby univerza obsahujúceho indivíduá $a, a_1, \dots, a_n, \dots$, ktoré v stavoch vecí vystupujú, jednak od vlastností a vzťahov, ktoré sa im v jazyku pripisujú alebo upierajú. Inými slovami, stavy vecí, a teda aj možné svety sú v uvažovanej koncepcii viazané na jazyk, na jeho univerzum a na tie atribúty jeho prvkov, o ktorých možno v jazyku hovoriť.¹⁷

Možný svet je stav vecí, ktorého opis spĺňa nielen podmienku neprotirečivosti (tú musí spĺňať každý stav vecí), ale aj podmienku maximálnosti (úplnosti). Opis stavu vecí S je maximálny či úplný vtt pre každý *jednoduchý* stav vecí platí, že *bud'* opis tohto stavu, *alebo* jeho negácia je zložkou opisu S .¹⁸ Z jeho neprotirečivosti a významu spojky *bud'* – alebo vyplýva, že v opise sveta sa nemôžu vyskytovať dva protirečiace si výroky, z ktorých jeden je opisom jednoduchého stavu sveta a druhý *jeho* negáciou.¹⁹ V tomto chápaní možného sveta sa abstrahuje od času a zmien, ktoré môžu indivíduá prekonávať, a preto sa takýto svet niekedy nazýva *atemporálny* a takáto sémantika atemporálna. Ekvivalentne by sme mohli možný svet charakterizovať ako konzistentne mysliteľnú *distribú-*

¹⁴ Možno uvažovať aj o *nekonečných* konzistentných konjunkciách či množinách jednoduchých stavov vecí a ich negácií, ale v našich úvahách sa bez nich zaobídeme.

¹⁵ Resp. primitívne či nedefinovateľné.

¹⁶ Pravda, dá sa to uskutočniť skôr v odborných jazykoch s rozpracovanejším pojmovým aparátom než v prirodzenom jazyku ako celku. To však nevylučuje možnosť takéhoto rozlíšenia atribútov v niektorých fragmentoch tohto jazyka.

¹⁷ Samozrejme, existujú jazyky, v ktorých možno uvažovať a hovoriť aj o atribútoch prislúchajúcich objektom iných kategórií, ako sú indivíduá. Od takých atribútov budem v tomto článku odhliadať.

¹⁸ Podotýkam, že ide o *relatívnu* maximálnosť obmedzenú voľbou univerza jazyka, základných atribútov a časových okamihov. Nie je vylúčené, že v budúcnosti univerzum alebo množinu základných atribútov rozšírime a so zreteľom na tieto zmeny budeme musieť požiadavky na maximálnosť modifikovať.

¹⁹ Ani výroky, ktorých významy sú nezlučiteľné (napr. „I je guľatý“ a „I je hranatý“).

ciu (rozloženie) základných atribútov na individuá z univerza jazyka alebo ich n-tice.²⁰ Množina všetkých možných svetov tvorí *logický priestor* jazyka.

Na sémantickú analýzu výrazov prirodzeného jazyka a pri úvahách o rôznych druhoch objektov je omnoho vhodnejšia temporálna koncepcia, podľa ktorej možný svet je *históriou* rozloženia vybraných vlastností a vzťahov na objekty určitého typu alebo ich usporiadané n-tice. V temporálnom svete sa rozsahy *empirických* vlastností objektov a vzťahov medzi nimi môžu meniť v tom zmysle, že v určitom okamihu daný objekt alebo n-tica objektov nejakú vlastnosť (či vzťah) má, a v inom okamihu ju nemá. Rolu časových okamihov plnia v tejto koncepcii reálne čísla. Temporálny možný svet by sme mohli zobrazit' nekonečným diagramom, v ktorom by jednotlivým okamihom (reálnym číslom) boli priradené *distribúcie* základných vlastností a vzťahov. Až na triviálne svety, akými sú napríklad svety s nemeniacimi sa distribúciami a pod., takýto diagram možno vzhľadom na jeho nekonečnosť iba naznačiť. Azda najjednoduchšie bude uviesť schematický príklad.

Predpokladajme, že univerzum obsahuje iba tri individuá, osoby a, b, c, a že množinu základných atribútov tvorí individuová vlastnosť Pk (byť politikom) a binárny vzťah Ob (obdivovať) medzi individuami. Rozloženie Pk a Ob na individuá a, b, c a ich dvojice v bližšie neurčenom svete W môžeme zachytiť pomocou viet tvaru Pk(x), Ob(x, y) a ich negácií. Nech t_1, t_2, t_3 a t_4 sú časové okamihy, pre ktoré platí, že $t_1 < t_2 < t_3 < t_4$. Napatrné torzo diagramu temporálneho možného sveta W by sme mohli znázorniť napríklad takto:²¹

·
·
·
 t_1 Pk(a), Pk(b), Ob(a, c), Ob(b, c), Ob(c, c)
·
·
·
 t_2 Pk(b), Ob(c, a), Ob(c, b)
·
·
·

---

²⁰ Podrobnejší výklad podávam vo svojej stati (Cmorej 2011, 803-806). Nielen v nej, ale i v tomto článku až na niektoré detaily vychádzam z koncepcie P. Tichého (Tichý 1976), inšpirovaného niektorými myšlienkami raného L. Wittgensteina a R. Carnapa. Svoje chápanie možného sveta Tichý neskôr modifikoval v (Tichý 1988, 177-186), ale pôvodné stanovisko zásadnejšie nezmenil. Vo svojom výklade sa opieram o jeho pôvodné vymedzenie uvedené v nepublikovanej monografii (Tichý 1976, 3. kap., 18. časť), ktoré sa mi zdá intuitívne prístupnejšie aj prijateľnejšie. Koncepciu založenú na tomto vymedzení P. Tichý rozvinul v druhej polovici 70-tych rokov minulého storočia a prezentoval v statiach, ktoré vyšli v rokoch 1980 – 1982 (pozri Tichý 2004, 265-291, 375-369, 411-444, 483-504). O niektorých distribúciách uvažoval aj R. Carnap už vo svojej prvej práci zo sémantiky *Introduction to Semantics* (Carnap 1942, 102).

²¹ Kvôli prehľadnosti v diagrame vynechávam negácie jednoduchých stavov vecí, ktoré v danom okamihu nenastávajú. Čitateľ si ich ľahko domyslí.

t_3 Pk(a), Pk(b), Pk(c), Ob(a, a), Ob(b, b), Ob(c, c)
 .
 .
 t_4 Ob(a, c), Ob(b, c)
 .
 .

Diagram konkrétneho temporálneho sveta by sme dostali vtedy, keby sme premenné t_1, t_2, t_3, t_4 nahradili menami určitých okamihov (čísel) a doplnili distribúcie vlastnosti Pk a vzťahu Ob vo všetkých ostatných okamihoch. V možnom svete W , ktorý naznačuje uvedený diagram, vlastnosť Pk majú v okamihu t_1 indivíduá a, b , v okamihu t_2 iba indivídium b a v okamihu t_3 všetky indivíduá zvoleného univerza. To znamená, že deskripcia $(\forall x)Pk(x)$ referuje v okamihu t_2 na indivídium b , kým v okamihoch t_1, t_3 nemá referent, lebo vlastnosť Pk prislúcha v nich viacerým indivíduám. Nemá ho ani v čase t_4 , pretože v tomto okamihu ani jedno indivídium nemá vlastnosť Pk. Vzťah Ob je v čase t_1 rozdielne distribuovaný na dvojice $(a, c), (b, c), (c, c)$, v čase t_2 na dvojice $(c, a), (c, b)$, v čase t_3 na dvojice $(a, a), (b, b), (c, c)$ a v čase t_4 na dvojice $(a, c), (b, c)$. Deskripcia $(\forall x)Ob(x, x)$ má referent iba v okamihu t_1 ; je ním c , kým v t_3 podmienku $Ob(x, x)$ spĺňajú dve indivíduá a v okamihoch t_2 a t_4 ju nespĺňa ani jedno indivídium.

Treba dodať, že možnosti rozloženia vlastností a vzťahov v možných svetoch, či už atemporálnych, alebo temporálnych, závisia aj od povahy týchto atribútov a vzťahov medzi nimi. Napríklad žiadne indivídium nemôže byť černochoom aj belochom. Alebo: ak niekto je vrah, tak nemôže byť nevinný, a naopak. V temporálnej koncepcii možných svetov je účelné *logický priestor* jazyka definovať ako množinu *všetkých* dvojíc (w, t) , v ktorých w je temporálny svet a t určitý časový okamih, lebo pravdivosť propozícií, referencia deskripcií a rozsahy predikátov závisia nielen od sveta (ako v atemporálnej koncepcii), ale aj od času. Deskripcie môžu v tom istom svete, ale v rôznych okamihoch referovať na rôzne objekty a predikáty môžu nadobúdať rôzne rozsahy. Usporiadané dvojice typu (w, t) sa nazývajú *svetamihami*. Dvojica (w, t) predstavuje stav sveta w v okamihu t .

V schematickom príklade možného sveta W rozsahom vlastnosti Pk vo svetamihami (W, t_1) je množina $\{a, b\}$, vo (W, t_2) množina $\{b\}$, vo (W, t_3) množina $\{a, b, c\}$ a vo (W, t_4) prázdna množina. Aj v ostatných svetamihami (W, t) prichádza do úvahy jedna z týchto možností a podobne v každom inom svetamihami (W', t) , kde W' je iný možný svet ako W a t ľubovoľný okamih. Keďže každému svetamihami zodpovedá presne jeden²² rozsah vlastnosti, toto priradenie generuje funkciu, ktorá každému svetamihami (w, t) priraduje rozsah vlastnosti Pk vo (w, t) . Niektorí autori pokladajú *funkciu*, ktorá svetamihami priraduje podmnožiny univerza indivíduí, za explikat intuitívneho pojmu individuovej vlastnosti. Podobne sa explikuje intuitívny pojem n -árneho vzťahu. Rozsahom n -árneho vzťahu R je nejaká množina usporiadaných n -tíc $(a_1, \dots, a_n)$, ktorých členy sú vo vzťahu R .

²² V logike s parciálnymi funkciami, akou je napr. Tichého logika, by tu namiesto „presne jeden“ bolo „nanajvýš jeden“.

Intuitívny pojem *vzťahu* medzi individuami sa explikuje ako funkcia, ktorá každému svetamihu priradzuje nejakú množinu usporiadaných n -tíc $(a_1, \dots, a_n)$. Môže ňou byť aj prázdna množina. Teda rozsahom binárneho vzťahu Ob vo svetamihu (W, t) je nejaká množina dvojíc. Vo svetamihu (W, t_3) je to množina $\{(a, a), (b, b), (c, c)\}$. Keď uvedené príklady zovšeobecníme, môžeme konštatovať, že

- (1) individuum I má vo (w, t) vlastnosť V vtt I je prvkom rozsahu V vo (w, t) ,
- (2) individua $I_1, \dots, I_n$ sú vo (w, t) vo vzťahu R vtt usporiadaná n -tica $(I_1, \dots, I_n)$ je prvkom rozsahu R vo (w, t) .

Bežné formulácie „ I má vlastnosť V “ a „Medzi $I_1, \dots, I_n$ je vzťah R “ (symbolicky: $V(I), R(I_1, \dots, I_n)$), zamerané na skutočný stav vecí, môžeme chápať ako skratky, ktoré dostaneme z (1) a (2), keď v nich výraz „ (w, t) “ nahradíme výrazom „ $(a_w, teraz)$ “, v ktorom „ a_w “ predstavuje aktuálny (skutočný) svet.²³

V abstraktnejších sémantických úvahách sa každej deskripcii empirického jazyka priradzuje okrem jej významu aj určitá *funkcia* definovaná na logickom priestore, ktorá sa nazýva (individuová) *intenzia*. Je to funkcia, ktorá svetamihu (w, t) priradzuje predmet I vtt $(\iota x)\Phi(x)$ referuje vo svetamihu (w, t) na I , teda vtedy, keď I , a len I má vo (w, t) vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$. To znamená, že v okamihu t sa veci majú vo svete w tak, že $\Phi(I)$. Napríklad intenziou deskripcie $(\iota x)(x \text{ je pápež})$ je funkcia priradzujúca svetamihu (w, t) osobu I , ktorá je vo svete w v čase t pápežom, a svetamihu (w, t) , v ktorom katolícka cirkev je bez pápeža alebo ich má viac, je táto intenzia nedefinovaná.

Iný príklad: Nech C_1 je časový interval, v ktorom prezidentom SR bol M. Kováč, C_2 interval, v ktorom túto funkciu zastával R. Schuster, a a_w je skutočný svet. Keďže deskripcia $(\iota x)(x = \text{prezident SR})$ referovala na M. Kováča len v čase C_1 a na R. Schustera iba v čase C_2 , jej intenzia priradzuje každému svetamihu (a_w, t) , v ktorom t je prvkom C_1 , M. Kováča a každému svetamihu (a_w, t) , v ktorom t je prvkom C_2 , R. Schustera. Svetamihom (a_w, t) , v ktorých t nepatrí do C_1 ani do C_2 , intenzia deskripcie $(\iota x)(x = \text{prezident SR})$ priradzuje iné individuum alebo nie je vôbec definovaná (napríklad keď SR nemá prezidenta). Pravda, existujú možné svety, v ktorých prezidentom SR v obdobiach C_1, C_2 je niekto iný alebo SR je bez prezidenta.

3. Relativizovaná referencia a vlastnosti fyzických indivíduí. Nasledujúce úvahy o deskripciách a ich referentoch budem rozvíjať v naznačenom konceptuálnom rámci

²³ Konštatácie formy „ a má vo svetamihu (w, t) vlastnosť V “, „ $a_1, \dots, a_n$ sú vo svetamihu (w, t) vo vzťahu R “ možno interpretovať v zhode s intuíciou a bez toho, že by nás to zavazovalo akceptovať filozoficky diskutabilné názory na existenciu a povahu možných svetov. So zreteľom na skutočnosť, že svetamih (w, t) predstavuje iba kombinatorickú možnosť rozloženia základných atribútov na individua alebo ich n -tice v určitom okamihu sveta w , môžeme obidve formulácie interpretovať kontrafaktuálne, a síce takto: Keby základné atribúty boli v skutočnosti roz distribuované tak ako vo svete w v čase t , individuum a by malo vlastnosť V a individua $a_1, \dots, a_n$ by boli vo vzťahu R . K podobnému chápaniu sa hlásil aj S. Kripke (Kripke 2002, 24-30).

modálno-temporálnej sémantiky.²⁴ Referenciu relativizovanú k možným svetom a času môžeme vymedziť tak, že do pôvodnej definície vložíme relativizáciu k svetamihu: deskripcia $(\lambda x)\Phi(x)$ referuje vo svetamihu (w, t) na individuum I v t vo svetamihu (w, t) platí, že $\Phi(I)$.²⁵ Inými slovami, I je referentom $(\lambda x)\Phi(x)$ vo svete w v čase t práve vtedy, keď má všetky vlastnosti, ktoré sa mu pripisujú v $(\lambda x)\Phi(x)$. Sú to však všetky vlastnosti, ktoré má I vo (w, t) ?

Pri používaní bežných deskripcií, zavedených pred vyše sto rokmi B. Russellom, sa spravidla predpokladá, hoci zväčša len mlčky, že referent deskripcie má alebo môže mať aj iné vlastnosti. Úlohou deskripcií nie je poskytnúť kompletnú charakteristiku opisovaného objektu so všetkými jeho vlastnosťami, ale jednoznačne ho opísať, a tým vyčleniť spomedzi ostatných predmetov, na čo v mnohých prípadoch stačí uviesť zopár črt utvárajúcich opis, ktorému zodpovedá presne jeden objekt. Nič nám však nebráni takúto deskripciu rozšíriť pripojením ďalších predikátov označujúcich vlastnosti referenta pôvodnej deskripcie, a získať tak obsažnejší opis. Môžeme však zostaviť úplnú deskripciu fyzického objektu, ktorej jadro prezentuje všetky jeho vlastnosti? Ak prezentovať znamená explicitne uviesť, odpoveď je „nemôžeme“, pretože fyzické predmety majú nekonečne veľa vlastností a deskripcia je konečný útvar,²⁶ ktorý môže pojať iba konečné množstvo predikátov označujúcich tieto vlastnosti. K otázke, či deskripcia $(\lambda x)\Phi(x)$ nemôže opísať svoj referent tak, že z jej jadra (resp. z vlastnosti $(\lambda x)\Phi(x)$) budú vyplývať všetky jeho vlastnosti, sa vrátim neskôr. Najprv venujme pozornosť vlastnostiam, ktoré má či môže mať fyzické individuum I v nejakom svetamihu (w, t) .²⁷

Môžeme začať na prvý pohľad menej zaujímavými vlastnosťami, ktoré mu prislúchajú v každom svetamihu. Sú to jednak rýdzo esenciálne vlastnosti ako $(\lambda x)(x = I)$, ..., $(\lambda x)(x = I \vee x = I_1 \vee \dots \vee x = I_n)$, $(\lambda x)(x = x)$ a pod., ktorých rozsah sa v logickom priestore nemení, jednak čiastočne esenciálne vlastnosti, ktorých rozsah sa viac alebo menej mení, ale individuum I ich má v každom svetamihu. Rozsah čiastočne esenciálnej vlastnosti sa v každom svetamihu člení na konštantnú časť, ktorá je vo všetkých svetamihoch tá istá a nazýva sa *esenciálnym jadrom* vlastnosti, a na variabilnú časť, ktorá je aspoň v dvoch svetamihoch rôzna. Napríklad vlastnosť byť taký bohatý ako I (B^I) prislúcha I v každom svetamihu, ale iné individuum, trebárs J , môže v niektorých svetamihoch B^I mať a v niektorých postrádať (ak je v nich bohatšie alebo chudobnejšie ako I). Esenciálnym jadrom B^I je množina $\{I\}$, ktorá je podmnožinou celého rozsahu B^I obsahujúceho vo (w, t) všetky individua, ktoré sú v ňom také bohaté ako I .²⁸ Na určenie esenciálneho jadra

²⁴ Teda sémantiky prihládajúcej k možným zmenám, ktoré prekonáva referencia deskripcií a nadobudanie hodnôt výrazmi iných kategórií v závislosti od možných svetov a času.

²⁵ Formuláciu bez relativizácie k (w, t) môžeme pokladať za referenciu v aktuálnom svete v prítomnom okamihu.

²⁶ V istých úvahách môžeme sice teoretizovať o nekonečných deskripciách, treba si však uvedomiť, že z takých deskripcií nám bude kognitívne prístupná iba ich konečná časť.

²⁷ Podrobnejší výklad teórie vlastností v pojmovom aparáte transparentnej intenzionálnej logiky P. Tichého čitateľ nájde v monografii M. Duží a P. Maternu (Duží, Materna 2012, 115-168).

²⁸ Uvediem ešte príklad vlastnosti s dvojprvkovým esenciálnym jadrom, po ktorej môže zatúžiť ne-

vlastnosti nepotrebujeme nijaké empirické poznatky, môžeme ho totiž špecifikovať a priori. Identifikácia jej variabilnej časti sa však bez empirie nezaobíde, pretože ak chceme zistiť, či určité individuum, odlišné od prvkov konštantnej časti rozsahu, danú vlastnosť má, musíme vykonať nejaký empirický akt alebo uplatniť už získaný empirický poznatok. Iba z povahy vlastnosti B^I nemožno usúdiť, či J, odlišné od I, je také bohaté ako I. Keďže J môže byť aj bohatšie, alebo menej bohaté ako I, musíme zistiť, ktorá z týchto troch možností je aktuálna. Ak J má vo (w, t) vlastnosť B_I , patrí do variabilnej časti jej rozsahu, pretože existujú svetamihy, v ktorých nemá B_I , takže nepatrí do jej rozsahu.

Ako som už uviedol, vlastnosti, ktoré žiadnemu objektu neprislúchajú v každom svetamihu, sa nazývajú *kontingentné*. Ak V je kontingentná vlastnosť a I ľubovoľné individuum, ktoré má V v nejakom svetamihu (w, t) , tak existuje aj svetamih, v ktorom I nemá V.²⁹ Od čiastočne esenciálnych vlastností sa teda líšia tým, že nemajú esenciálne jadro. Čiastočne esenciálne vlastnosti by sme vzhľadom na variabilnú časť ich rozsahu mohli nazvať aj čiastočne kontingentnými. Keďže rozsah čiastočne esenciálnych a (rýdzo) kontingentných vlastností závisí – aspoň do istej miery – od stavu sveta a možno ho *úplne* určiť len na základe empirického skúmania, budem ich nazývať *empirickými* vlastnosťami.

Keď odhliadneme od problémov spätých s neostroťou a viacznačnosťou predikátov prirodzeného jazyka, za kontingentné môžeme pokladať napríklad vlastnosti byť filozof, politik, študent, úradník, obyvateľ Bratislavy, beloch, fajčiar, alkoholik... a pod., pretože to nie sú vlastnosti, ktoré by nejakému individuu prislúchali nevyhnutne. Nevyhnutnosť či esenciálnosť niektorých vlastností je predmetom živých diskusií už vyše štyri desaťročia.³⁰ Inicioval ich S. Kripke sériou prednášok, ktoré mal r. 1970 na univerzite v Princetone.³⁰ Na margo týchto diskusií a problémov, ktoré sa v nich vynorili a rozoberali, tu môžem iba konštatovať, že v tejto stati vychádzam z intuície, že vlastnosť V je nevyhnutnou vlastnosťou I vtt nie je možné, aby I v nejakom stave vecí vlastnosť V malo, a v inom stave vecí ju nemalo. Ak I môže mať V, a môže aj nemať V, tak V nie je jeho nevyhnutnou vlastnosťou, a ak chceme zistiť, ktorá z týchto možností je reálna, musíme vykonať nejakú *empirickú* procedúru alebo siahnuť po získaných empirických poznatkoch. Taká vlastnosť je evidentne kontingentná alebo aspoň čiastočne kontingentná (a v tom prípade I

---

jeden mladý Američan, ktorý by chcel byť B. Gatesom alebo S. Jobsom či najbohatším človekom USA: $(\lambda x)(x = B. \text{Gates} \vee x = S. \text{Jobs} \vee x \text{ je najbohatší človek USA})$. Jej esenciálnym jadrom je množina {B. Gates, S. Jobs}. Podotýkam, že to nie je vlastnosť byť *taký* ako B. Gates alebo S. Jobs..., ale vlastnosť byť totožný s B. Gatesom alebo so S. Jobsom alebo s najbohatším človekom USA. Čo ako nezvyčajná a čudná, je to vlastnosť, ktorej rozsah obsahuje v každom svetamihu (w, t) Gatesa a Jobsa a vo svetamihoch, v ktorých existuje najbohatší muž USA odlišný od Gatesa a Jobsa, obsahuje navyše aj tohto boháča. Ak ním je náhodou Gates alebo Jobs, do rozsahu tejto vlastnosti v takom svetamihu patria iba Gates a Jobs.

²⁹ Kvôli zjednodušeniu výkladu neberiem do úvahy možnosť, keď V nie je vo (w, t) alebo pre I definovaná. Záujemcom o toto jemnejšie chápanie vlastností odporúčam monografiu M. Duží a P. Materna (Duží, Materna 2012), najmä 4. kap., s. 115-168.

³⁰ Knižne vyšli r. 1980 a ich slovenský preklad vyšiel r. 2002 (pozri (Kripke 2002)).

patrí do jej variabilného jadra). V stručnom zhrnutí možno vlastností fyzických objektov rozdeliť na a) rýdzo esenciálne, b) čiastočne esenciálne (= čiastočne kontingentné) a c) rýdzo kontingentné. Prívlastok „rýdzo“ môžeme vynechávať a pod esenciálnymi a kontingentnými vlastnosťami vždy rozumieť rýdzo esenciálne či rýdzo kontingentné vlastnosti. Vlastnosti uvedené v bodoch b) a c) sú *empirické*.

Načrtnutej škále vlastností v jazyku zodpovedá diferencovaný súbor predikátov, pomocou ktorých o vlastnostiach uvažujeme, pripisujeme ich alebo upierame individuám, prípadne objektom iných typov a formulujeme prírodné zákony. Naše poznanie vlastností sa mení, rozširuje a vyvíja. V žiadnom doterajšom štádiu vývinu poznania sme nepoznali všetky empirické vlastnosti fyzických predmetov. Pod poznaním vlastnosti V tu nemám na mysli vedenie o tom, ktoré individuá majú V, ale poznanie vlastnosti samej osebe. Toto poznanie nezávisí od toho, ktorým objektom vlastnosť prislúcha. Potvrďuje to aj fakt, že empirické vlastnosti môžu svoj rozsah meniť bez straty svojej identity a často bez toho, že by sme tieto zmeny zaregistrovali. Existuje mnoho vlastností, ktoré poznáme alebo môžeme spoznať, hoci nevieme, ktorým individuám prislúchajú. Nezanedbateľná je aj skutočnosť, že poznáme len nepatrný zlomok rozsahu väčšiny empirických vlastností. Poznať vlastnosť teda neznamená poznať jej rozsah.³¹

Hoci množstvo základných atribútov je konečné, nad množinou všetkých svetamihov sa „vznáša“ nekonečná množina ďalších vlastností a vzťahov konštruovateľných pomocou logických prostriedkov, základných atribútov, individuí a časových okamihov či intervalov, resp. pomocou ich pojmov. Každé fyzické individuum má nekonečne veľa rôznych vlastností čiastočne vyjadriteľných v jazyku skonštruovanom nad daným univerzom, množinou základných atribútov, logickým priestorom a množinou časových okamihov. Už len časovo relativizovaných vlastností typu mať V v okamihu *t* je toľko ako reálnych čísel. Bolo by preto prinajmenšom unáhlené predpokladať, že v jednej deskripcii môžeme predložiť úplnú charakteristiku individua, ktorá by prezentovala všetky jeho vlastnosti. Neprichádza to do úvahy ani vtedy, keď medzi pripísané vlastnosti zarátame aj tie, ktoré vyplývajú z vlastností uvedených v deskripcii. Napokon, úlohou deskripcie nie je zamýšľaný referent úplne opísať, ale jednoznačne ho vyčleniť. Okrem vlastností spätých s konkrétnym jazykom a s určitým štádiom vývoja nášho poznania musíme vziať do úvahy aj vlastnosti, o ktorých ešte nič nevieme.

Vzhľadom na neobmedzené množstvo vlastností každá deskripcia fyzického objektu nám môže poskytnúť iba zlomok jeho črt, ktoré ho síce konjunktívne vyčleňujú ako ich jediného nositeľa, ale k úplnému obrazu jej referenta majú ďaleko. Existuje mnoho vlastností, ktoré sa mu v nej nepripisujú ani neupierajú, takže na otázku, či jej referent I má takúto vlastnosť V, deskripcia nedáva nijakú odpoveď. Predpokladajme, že V je vlastnosť individua I, ktorá sa mu v deskripcii $(\iota x)\Phi(x)$ nepripisuje. Bežná deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$, referujúca na I, sa vyznačuje tým, že jej jadro $\Phi(x)$ je prístupné neprotirečivému konjunktív-

---

³¹ Toto chápanie poznanej, známej vlastnosti nevyklučuje prípadné poznanie jej rozsahu alebo jeho časti a je zlučiteľné aj s faktom, že poznanie mnohých empirických vlastností je nerozlučne späté s poznávaním ich exemplifikátov (ktoré však môžu takúto vlastnosť stratiť).

nemu rozšíreniu na $(\Phi(x) \wedge V(x))$, ktoré môže byť jadrom novej deskripcie s tým istým referentom. To znamená, že jadro bežnej deskripcie s referentom I je otvorené „novým“ poznatkom o predmete I. *Deskripcie* s otvoreným jadrom budem nazývať *epistemicky otvorené*. Keďže empirická deskripcia môže mať v rôznych svetamihoch rôzne referenty alebo ten istý referent s inými vlastnosťami (až na tie, ktoré sa mu pripisujú v deskripcii), otvorenosť deskripcií treba relativizovať k svetamihom. To znamená, že deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$, referujúca vo (w, t) na I, je epistemicky otvorená vo (w, t) vtt pre ľubovoľnú vlastnosť V, ktorú má I vo (w, t) , platí, že aj $(\iota x)(\Phi(x) \wedge V(x))$ referuje na I. Pri bežných deskripciách je epistemická otvorenosť takmer banálnou samozrejmosťou, ale deskripcie niektorých neštandardných objektov, akými sú napríklad meinongovské alebo fiktívne objekty, nie sú epistemicky otvorené, čo vedie k istým problémom a pochybnostiam o ich existencii.

4. Deskripciou pripísané a nepripísané vlastnosti individua. Každé individuum je nositeľom obrovského množstva vlastností, z ktorých sa do *jeho* deskripcií dostáva v podobe predikátov iba nepatrný zlomok. Vlastnosti fyzického individua I možno z pohľadu deskripcie $(\iota x)\Phi(x)$ referujúcej vo (w, t) na I rozdeliť do štyroch skupín. Sú to:

- a) vlastnosti, ktoré sa individuu I pripisujú v deskripcii explicitne;
- b) vlastnosti, ktoré nie sú v $(\iota x)\Phi(x)$ explicitne uvedené, ale vyplývajú z explicitne uvedených vlastností, a teda sú implicitne pripísané;
- c) vlastnosti, ktoré nevyplývajú z vlastnosti $(\lambda x)\Phi(x)$, sú však známe alebo aspoň v danom jazyku vyjadriteľné, pričom môžeme, ale nemusíme vedieť, že prislúchajú I;
- d) vlastnosti individua I, ktoré ešte vôbec nepoznáme.

4.1 Explicitne pripísané vlastnosti. Jadro $\Phi(x)$ deskripcie $(\iota x)\Phi(x)$ môže mať rôznu formu a v niektorých prípadoch môžu vzniknúť pochybnosti o tom, ktoré vlastnosti sa v nej pripisujú individuu I *explicitne*. Napríklad ak $\Phi(x)$ je disjunkcia $(P(x) \vee Q(x))$, vynorí sa otázka, ktoré vlastnosti sa v nej predikujú opisovanému individuu explicitne. Je to P, Q, alebo nejaká iná vlastnosť? Ľahko sa môžeme presvedčiť o tom, že P to nie je, lebo I môže spĺňať $(P(x) \vee Q(x))$ aj vtedy, keď nemá P. A zrejme to nie je ani Q, lebo I môže spĺňať $(P(x) \vee Q(x))$ aj vtedy, keď nemá Q. To znamená, že v jadre $(P(x) \vee Q(x))$ sa individuu I explicitne nepripisuje ani vlastnosť P, ani vlastnosť Q. Nepripisujú sa mu *ani implicitne*, pretože z $(P(x) \vee Q(x))$ nevyplýva ani $P(x)$, ani $Q(x)$. Ak I má byť referentom deskripcie $(\iota x)(P(x) \vee Q(x))$, musí spĺňať podmienku $P(x) \vee Q(x)$, t. j. mať vlastnosť $(\lambda x)(P(x) \vee Q(x))$, ktorá mu prislúcha vtt $(P(I) \vee Q(I))$. To je vlastnosť, ktorá sa mu explicitne pripisuje v našej deskripcii.³² Líši sa od P aj od Q, lebo niekedy môže prislúchať individuu, ktoré nemá vlastnosť P, a inokedy individuu, ktoré nemá Q.

Keď príklad zovšeobecníme, môžeme konštatovať, že každá bežná deskripcia $(\iota x)\Phi(x)$

³² Predikát $(\lambda x)(P(x) \vee Q(x))$ sa v deskripcii vyskytuje v tzv. pozícii *de re*, v ktorej sa aplikuje na argument x . Svedčí o tom platnosť ekvivalencie $[(\lambda x)(P(x) \vee Q(x))](x)$ vtt $(P(x) \vee Q(x))$.

obsahuje výraz, ktorým sa jej referentu *explicitne* pripisuje vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$; týmto výrazom je forma $\Phi(x)$.³³ Výraz $[(\lambda x)\Phi(x)](I)$, v ktorom sa vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$ pripisuje individuu I , je totiž logicky ekvivalentný výrazu $\Phi(I)$. Pri deskripciách s jadrom $(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ môžeme však okrem $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ za explicitne pripísané vlastnosti pokladať aj z nej vyplývajúce $P_1, P_2, \dots, P_n$. Pri pochybnostiach o tom, ktoré vlastnosti sa v deskripcii $(\lambda x)\Phi(x)$ pripisujú I explicitne, sa vždy môžeme obmedziť na vlastnosť $(\lambda x)\Phi(x)$.³⁴

4.2 Implicitne pripísané vlastnosti. Na prvý pohľad je zrejmé, že v deskripcii tvaru $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ sa opisovanému objektu okrem $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ pripisujú vlastnosti $P_1, P_2, \dots, P_n$. Z jej jadra však vôbec nevyplýva, že jej referent má iba tieto vlastnosti, hoci jej tvar môže tento dojem niekedy vyvolávať. Ak nejaký objekt má $P_1, P_2, \dots, P_n$, musí mať aj vlastnosti, ktoré z nich vyplývajú. Intuitívne vlastnosť Q vyplýva zo súboru vlastností $P_1, P_2, \dots, P_n$ ($n \geq 1$) práve vtedy, keď z konjunkcie $P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)$ (prípadne z $P_1(x)$) vyplýva $Q(x)$, teda keď *nemôže* nastať situácia (existovať svetamih), v ktorej by x malo vlastnosti $P_1, P_2, \dots, P_n$ a nemalo Q . Presnejšie, vlastnosť Q vyplýva z vlastností $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ vtt $(\forall w)(\forall t)(\forall x)((P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)) \rightarrow Q(x))$.³⁵ Inými slovami, vlastnosť Q vyplýva z $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ vtt v každom svetamihu (w, t) pre každé individuum x platí, že ak x má vo (w, t) vlastnosť $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$, tak x má vo (w, t) vlastnosť Q , čiže neexistuje (w, t) , v ktorom by x malo $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ a nemalo Q . Predpoklad, že deskripcia môže opisovať objekt, ktorý má explicitne pripísané vlastnosti a nemá z nich vyplývajúce vlastnosti, vedie k sporu. Presvedčíme sa o tom na príklade opisu „(jediná)

³³ Bežné deskripcie ďalej odlišim od záklopkových, v ktorých sa súbor vlastností bežne pripisovaných opisovanému objektu zužuje.

³⁴ Možno zvoliť aj prístup, pri ktorom by sme za explicitne pripísanú vlastnosť označili iba $(\lambda x)\Phi(x)$ a všetky z nej vyplývajúce a od nej odlišné vlastnosti by sme pokladali za pripísané implicitne.

³⁵ Ani táto formulácia nie je celkom presná. Kvôli zjednodušeniu výkladu upúšťam od *explicitnej* relativizácie vlastností k svetamihom a od parciálnych vlastností. V Tichého TIL-ke sa namiesto vyplývania vlastností zavádza relácia rekvizity (náležitosti) medzi vlastnosťami, podobná vyplývaniu medzi vlastnosťami. Berie však do úvahy aj parciálne vlastnosti, od ktorých tu kvôli zjednodušeniu výkladu upúšťam. Duží a Materna upozorňujú na to, že ak sa relácia rekvizity má vzťahovať aj na parciálne vlastnosti a platiť vo všetkých svetamihoch (teda nevyhnutne), musíme v jej definícii na antecedent a konzekvent definieniensa aplikovať operátor „je pravda, že“, ktorý vytvára s pravdivým argumentom pravdivý a s nepravdivým alebo nedefinovaným výrokovým argumentom nepravdivý výrok (Duží, Materna 2012, 130-139). Vzhľadom na to by sme definiens našej definície vyplývania mohli formulovať takto:

$$(\forall w)(\forall t)[(\forall x)[(\text{je pravda, že } (P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)) \rightarrow \text{je pravda, že } Q(x))]].$$

To znamená, že v každom svete w v každom svetamihu t pre každé x platí, že ak je pravda, že x má vo (w, t) vlastnosti $P_1, \dots, P_n$, tak je pravda, že x má vo (w, t) vlastnosť Q . Aj v tejto formulácii vynechávam explicitnú relativizáciu vlastností k svetamihom, ktorú do istej miery supluje kvantifikácia svetov a okamihov na začiatku formuly. Pripomínam však, že mať vlastnosť V vo svetamihu (w, t) znamená byť prvkom rozsahu, ktorý má V v *tomto svetamihu*.

žena, ktorá vstupuje do budovy slovenského parlamentu“, ktorý môžeme vo formálnom jazyku vyjadriť deskripciou $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x))$ (ďalej D_{ZS}). Táto deskripcia referuje v skutočnom svete v čase t na jediné individuum I , ktoré má v čase t vlastnosť Z byť ženou a vlastnosť S vstupovať do budovy slovenského parlamentu. Každá žena vstupujúca do slovenského parlamentu musí však mať okrem Z , S aj také vlastnosti ako byť človek, cicavec, stavovec, chodiaci živočích atď. Nech Q je ľubovoľná vlastnosť vyplývajúca z vlastnosti Z (napríklad vlastnosť byť človek). Používateľ deskripcie D_{ZS} , ktorý by tvrdil, že jej referent má vlastnosť Z , ale nemá vlastnosť Q , hoci pre každé x platí, že ak $Z(x)$, tak $Q(x)$, by si protirečil, pretože z $\sim Q(x)$ a uvedenej implikácie vyplýva, že $\sim Z(x)$. Individuum s vlastnosťami Z , S , ktorému niektoré z vyplývajúcich vlastností chýbajú, neexistuje a ani *nemôže* existovať. Keď deskripciu $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x))$ konjunktívne rozšírime na $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x) \wedge \sim Q(x))$, získame opis, ktorý je evidentne protirečivý a takýto nemá a ani *nemôže* mať referent.

Keby sme do deskripcie D_{ZS} vložili dodatok, že jej referent má iba explicitne pripísané vlastnosti $(\lambda x)(Z(x) \wedge S(x))$, Z , S , dostali by sme opis

$$(\iota x)(Z(x) \wedge S(x) \wedge (\forall Q)(Q(x) \rightarrow (Q = (\lambda x)(Z(x) \wedge S(x)) \vee Q = Z \vee Q = S))),$$

v ktorom sa oproti D_{ZS} navyše konštatuje, že každá vlastnosť Q , ktorú má x , je buď $(\lambda x)(Z(x) \wedge S(x))$, alebo Z , alebo S . Inými slovami, individuu sa v tejto deskripcii pripisujú iba vlastnosti $(\lambda x)(Z(x) \wedge S(x))$, Z a S . Vzhľadom na jej protirečivosť deskripcia $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x) \wedge (\forall Q)(Q(x) \rightarrow (Q = (\lambda x)(Z(x) \wedge S(x)) \vee Q = Z \vee Q = S)))$ nemá a ani *nemôže* mať referent. Vsuvka redukuje počet vlastností pripisovaných individuu na tri explicitne uvedené vlastnosti. To nie je jediný spôsob, ako možno zúžiť spektrum vlastností pripisovaných bežnou deskripciou. Z viacerých možností je pre nás azda najzaujímavejšia redukcia, pri ktorej sa individuu pripisujú okrem explicitne uvedených aj všetky z nich vyplývajúce, no žiadne iné vlastnosti.

4.3 Známe alebo vyjadriteľné vlastnosti I , ktoré nevyplývajú z jadra deskripcie.

Aby sme z deskripcie $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x))$ získali opis, v ktorom sa jej referentu pripisujú iba Z , S a všetky z nich vyplývajúce vlastnosti, musíme do nej konjunktívne začleniť podmienku, ktorá súbor pripisovaných vlastností zúži na množinu obsahujúcu Z , S a vlastnosti, ktoré z nich vyplývajú. Takou podmienkou by mohla byť napr. formula $(\forall Q)(\forall x)((Q(x) \rightarrow (((\lambda x)(Z(x) \wedge S(x)) \prec Q(x))))$, v ktorej $\prec$ je symbol vyplývania pre vlastnosti. Neformálne by sme ju mohli vyjadriť takto: V každom svetamihu (w, t) pre každú vlastnosť Q a individuum x platí, že ak x má Q vo (w, t) , tak Q vyplýva z $(\lambda x)(Z(x) \wedge S(x))$. To znamená, že ak Q nevyplýva z $(\lambda x)(Z(x) \wedge S(x))$, tak $\sim Q(x)$ vo (w, t) . Po začlenení tohto obmedzenia do deskripcie $(\iota x)(Z(x) \wedge S(x))$ dostaneme deskripciu

$$(\iota x)(Z(x) \wedge S(x) \wedge (\forall Q)(\forall x)((Q(x) \rightarrow (((\lambda x)(Z(x) \wedge S(x)) \prec Q))).$$

Táto deskripcia opisuje individuum, ktoré má vlastnosti Z , S a každú vlastnosť Q , ktorá

z nich vyplýva. Upiera mu však všetky vlastnosti, ktoré nevyplývajú zo Z a S. K takýmto vlastnostiam môžu patriť napríklad vlastnosti byť poslankyňou slovenského parlamentu, mať šedivé vlasy, vážiť 70 kg, byť manželkou XY, mať štyri deti, nosiť okuliare atď. Hoci takáto deskripcia nemusí byť vnútorne protirečivá, neopisuje nijaké individuum, pretože opisovanému objektu, s výnimkou explicitne alebo implicitne uvedených vlastností nepriamo upiera všetky jeho vlastnosti.

4.4 Úplne neznáme vlastnosti individua I. Každá deskripcia fyzického objektu I je neúplná v tom zmysle, že žiadna neuvádza všetky *jeho* vlastnosti, ale ak ho má vyčleniť, musí zostať otvorená nielen vlastnostiam, ktoré vyplývajú z explicitne uvedených, ale aj vlastnostiam, ktoré mu síce prislúchajú, ale nevyplývajú z nich. Rozdelil som ich do dvoch skupín, určených v bodoch c) a d). Do prvej skupiny patria známe i menej známe vlastnosti, vyjadriteľné v používanom jazyku alebo v jazyku niektorej vedeckej disciplíny. Mohli by sme medzi ne zaradiť aj vlastnosti, ktoré nie sú známe, ale možno ich zaviesť pomocou známych konceptuálnych prostriedkov a postupov (napríklad definitórsky). Druhú skupinu tvoria vlastnosti, na ktoré sme pri skúmaní sveta ešte vôbec nenarazili. Nachádzajú sa za hranicami našich doterajších skúseností a za horizontom daného stavu poznania i jeho pojmového aparátu. V jazyku tohto aparátu sú bez zavedenia nových výrazov, a najmä s nimi spätých pojmov nevyjadriteľné. Sú to teda vlastnosti, ktoré v aktuálnom štádiu poznania ešte vôbec nepoznáme. Doterajší vývin poznania, najmä prírodných vied, ich existenciu jednoznačne potvrdzuje. Súbežne z rozvojom týchto vied sa vynárajú či objavujú nové, dovtedy celkom neznáme vlastnosti. Nemal by nás mýliť fakt, že nová vlastnosť sa niekedy označí starým výrazom, napríklad „atóm“ má dnes celkom iný význam ako u Demokrita. Obrovské množstvo nových pojmov vlastností vzniklo za posledných tristo päťdesiat rokov, najmä v 20. storočí, a to nielen vo fyzike, astronómii a chémii, ale aj v biológii, ekonómii, sociológii, psychológii a vo všetkých ostatných, zväčša špeciálnejšie zameraných empirických disciplínach. Niektoré z nových pojmov vlastností súvisia s novými výtvormi človeka, s vynálezmi alebo so zmenami spoločenského systému (napríklad byť rádiom, skafandrom, pracovníkom KBG, disidentom). Záplava nových pojmov sa vynorila v oblasti aplikácií základných disciplín, predovšetkým v technike a medicíne.

Hranica medzi známymi a neznámymi vlastnosťami je síce neostrá, sotva však možno poprieť, že existuje a že sa posúva. Zatiaľ nič nenasvedčuje tomu, že jedného dňa sa rozplynie, lebo získame istotu, že už poznáme všetky možné vlastnosti fyzických objektov. Napriek neostrosti tejto hranice pri spätnom pohľade do minulých štádií vývoja poznania možno v neskorších štádiách vývinu objaviť pojmy vlastností, ktoré by sme márne hľadali v pojmovej výbave predchádzajúcich generácií. Pravda, predpoklad o existencii neznámych vlastností fyzických individuí je a zrejme vždy bude iba intuitívnou empirickou hypotézou, ktorá nemá povahu nevyvrátiteľného tvrdenia. Jej radikálnejšiu podobu by sme mohli formulovať takto: Vždy budú existovať nepoznané vlastnosti fyzických individuí, ktoré budú v danom pojmovom aparáte nevyjadriteľné. Hoci skupina neznámych vlastností konkrétneho individua I, uvedená v bode d), je určená len negatív-

ne, pri opisoch fyzických indivíduí by sme mali s ňou rátať. Uzavrieť deskripciu vsuvkou obmedzujúcou pripísané atribúty na vlastnosti uvedené v bode b) znamená podstúpiť riziko sporu, ktorý sa vynorí v budúcom štádiu poznania po objave vlastností, ktoré deskripcia s touto vsuvkou opisovanému indivíduu upiera. Samozrejme, toto riziko nám hrozí aj v prípade vlastností spomenutých v bode c). Zatiaľ nič nenasvedčuje tomu, že sa blížieme k štádiu, v ktorom budeme poznať všetky možné vlastnosti fyzických indivíduí.

5. Záklopky a záklopkové deskripcie. V tejto časti sa pokúsím zovšeobecniť závery týkajúce deskripcií, v ktorých sa vyskytujú vsuvky zužujúce súbor pripísaných atribútov na 1. explicitne uvedené alebo 2. z nich vyplývajúce vlastnosti. Tieto vsuvky budem nazývať *záklopkami* a deskripcie obsahujúce záklopky záklopkovými deskripciami.³⁶ Výraz „záklopka prvého druhu“ budem nahrádzať skratkou Zk_1 a výraz „záklopka druhého druhu“ skratkou Zk_2 . Všeobecnú formu deskripcií so záklopkami môžeme znázorniť v tvare formúl, ktoré dostaneme konjunktívnym rozšírením deskripcie tvaru $(\iota x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ ($n \geq 1$) o záklopku Zk_1 alebo Zk_2 . Predpokladajme, že $(\iota x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ ($n \geq 1$) je bežná deskripcia bez záklopky, ktorá vo svetamihu (w, t) referuje na indivídium I. Keď do tejto deskripcie vložíme Zk_1 , dostaneme záklopkovú deskripciu

$$D^* \quad (\iota x)[P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge (\forall Q)(\forall x) [(Q(x) \rightarrow ((Q = (\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))) \vee (Q = P_1) \vee (Q = P_2) \vee \dots \vee (Q = P_n)))]],$$

v ktorej $P_1, P_2, \dots, P_n$ ($n \geq 1$) a $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ sú explicitne uvedené vlastnosti a záklopkou Zk_1 je podformula začínajúca kvantifikátorom $(\forall Q)$. V záklopke Zk_1 sa konštatuje, že ak indivídium x má vlastnosť Q , tak tou vlastnosťou je buď $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$, alebo niektorá z vlastností $P_1, P_2, \dots, P_n$ (pričom x je ľubovoľné indivídium a Q ľubovoľná vlastnosť). Keď do pôvodnej deskripcie vložíme záklopku Zk_2 , získame záklopkovú deskripciu

$$(D^{**}) \quad (\iota x)[P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge (\forall Q)(\forall x)(Q(x) \rightarrow ((\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)) \prec Q)]$$

so záklopkou Zk_2 v druhom riadku. V deskripcii D^{**} sa zamýšľanému referentu pripisuje jednak a) vlastnosť $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$, jednak b) vlastnosti, ktoré z nej vyplývajú. Všetky ostatné vlastnosti mu záklopka Zk_2 upiera. Podľa predpokladu pôvodná deskripcia $(\iota x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ referuje vo (w, t) na indivídium I. Toto indivídium má okrem pripísaných vlastností aj nekonečne mnoho iných vlastností. Nech V je ktoroukoľvek z nich. Zo Zk_2 je zrejmé, že ak $V(I)$, tak vlastnosť V by mala vyplývať

³⁶ Nevylučujem iné druhy záklopiek, ale v tejto stati sa obmedzím na tie, ktoré indivíduu upierajú vlastnosti uvedené buď v bode b), alebo v bodoch c) a d) (pozri (Cmorej 2006; 2009a, 146-154), kde som termín „záklopky“ ešte nepoužíval, hoci som ich už uplatnil.

z vlastností $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$. No keďže V z tejto vlastnosti nevyplýva, tak I nemá vlastnosť V , čiže $\sim V(I)$.

Zostáva nám dokázať, že na rozdiel od pôvodnej deskripcie $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ ani D^* , ani D^{**} nemá v žiadnom svetamihu referent. V prípade D^* je to jednoduché, lebo jadro tejto deskripcie vedie k sporu a takáto deskripcia nemôže mať referent. Nech V je ľubovoľná vlastnosť odlišná od explicitných vlastností $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$, $P_1, P_2, \dots, P_n$ ($n \geq 1$), ktorá z nich vyplýva. Prípadný referent J deskripcie D^* by mal mať každú z týchto vlastností, takže by mal mať aj z nich vyplývajúcu vlastnosť V , čiže platí $V(J)$. No keďže V nie je totožná ani s jednou z explicitných vlastností, J ju mať nemôže, takže platí $\sim V(J)$. Podobná situácia nastáva v každom svetamihu, takže D^* nemôže mať referent.

Napríklad ak $n = 3$ a $P_1 =$ sedieť v určitej miestnosti (Sm), $P_2 =$ vlastnosť fajčiť (Faj), $P_3 =$ pozerat' TV (Tv), tak vlastnosťou V by mohla byť $(\lambda x)(Sm(x) \vee Faj(x) \vee Tv(x))$, ktorá vyplýva z každej z vlastností $P_1, P_2, P_3, (\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge P_3(x))$, čiže individuum, ktoré je referentom deskripcie $(\lambda x)(Sm(x) \wedge Faj(x) \wedge Tv(x))$, musí mať aj vlastnosť $(\lambda x)(Sm(x) \vee Faj(x) \vee Tv(x))$. Lenže keď do $(\lambda x)(Sm(x) \wedge Faj(x) \wedge Tv(x))$ vložíme záklopku Zk_1 , získame deskripciu, ktorá bude každú z explicitne uvedených vlastností zamýšľanému referentu pripisovať aj upierať. Napríklad jej referent by mal mať vlastnosť Faj , no keďže z nej vyplýva vlastnosť $(\lambda x)(Sm(x) \vee Faj(x) \vee Tv(x))$, ktorú nemá, tak nemôže mať ani vlastnosť Faj . Teda podľa deskripcie so záklopkou Zk_1 jej referent vlastnosť Faj má, aj nemá. Lenže individuum, ktoré vlastnosť Faj má, aj nemá, neexistuje, čo znamená, že neexistuje ani individuum, ktoré by bolo v nejakom svetamihu referentom deskripcie $(\lambda x)(Sm(x) \wedge Faj(x) \wedge Tv(x) \wedge Zk_1)$.

Podľa predpokladu referentom $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ vo (w, t) je individuum I . Keďže táto deskripcia je epistemicky otvorená, pridávaním ďalších predikátov označujúcich vlastnosti individua I odlišné od vlastností $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ a jej vlastnostných dôsledkov môžeme jej jadro neobmedzene rozširovať na jadrá deskripcií, ktoré referujú vo (w, t) na to isté individuum I . Treba zdôrazniť, že to sa týka aj vlastností, ktoré nevyplývajú z $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$. O deskripciách s jadrom rozšíreným o predikáty označujúce ľubovoľné vlastnosti $V_1, V_2, \dots, V_n$ individua I vo (w, t) triviálne platí, že

$$(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x)) = (\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge V_1(x)) = (\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge V_1(x) \wedge V_2(x)) = \dots = (\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge V_1(x) \wedge V_2(x) \wedge \dots \wedge V_n(x)) = \dots = I.$$

Keď však k jadrú pôvodnej deskripcie konjunktívne pripojíme záklopku Zk_2 , získame deskripciu D^{**} , ktorá nerefereuje na I , pretože mu upiera každú jeho vlastnosť, ktorá nevyplýva $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$. Keby D^{**} referovala na I , muselo by vo (w, t) platiť, že referent deskripcie $(\lambda x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x) \wedge V_1(x))$ je totožný s referentom D^{**} , čo nie je možné, lebo kým prvá deskripcia vlastnosť V referentu pripisuje, druhá mu ju upiera. Referentom deskripcie D^{**} by mohlo byť iba individuum, ktoré

má výlučne vlastností explicitne alebo implicitne pripísané v pôvodnej deskripcii $(\forall x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$. V tejto súvislosti vzniká otázka, či D^{**} nerefereuje vo (w, t) na nejaké iné individuum, nie na I , alebo či nie je bez referenta.

Referentom D^{**} nemôže byť vo (w, t) ani $J \neq I$, pretože ako fyzický objekt má mnoho vlastností, ktoré *nevyplývajú* z vlastností priznaných opísanému objektu deskripciou D^{**} . Navyše, keby J bolo referentom D^{**} , muselo by mať vlastnosti $P_1, P_2, \dots, P_n$ a byť referentom deskripcie $(\forall x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$, čo nie je možné, lebo táto deskripcia referuje na I odlišné od J . Dospievame k záveru, že D^{**} nerefereuje vo (w, t) ani na I , ani na nijaké iné individuum J , z čoho vyplýva, že D^{**} je vo (w, t) bez referenta. Analogická situácia nastáva v každom inom svetamihu, v ktorom $(\forall x)(P_1(x) \wedge P_2(x) \wedge \dots \wedge P_n(x))$ referuje na nejaké individuum. Na záver našej úvahy môžeme konštatovať, že vzhľadom na epistemickú uzavretosť záklopkovej deskripcie nemajú referent v žiadnom svetamihu. Opisujú neexistujúce nekompletné „objekty“, ktoré by mali mať v každom svetamihu iba tie vlastnosti, ktoré sa im explicitne alebo implicitne pripisujú v pôvodnej bezzáklpkovej deskripcii.

Treba však dodať, že oborom premennosti predikátovej premennej Q , ktorá sa vyskytuje v záklopkách Zk_1 a Zk_2 schém deskripcií D^* , D^{**} , je iba množina vlastností uvedených v bode c), teda množina známych vlastností alebo vlastností postihnuteľných v danom pojmovom rámci. To znamená, že záklopkové sa nevzťahujú na vlastnosti existujúce za horizontom používaného konceptuálneho systému a s ním spätého jazyka. Tieto vlastnosti môžeme iba hmlisto a neurčito predpokladať a hovoriť o nich nanajvyš vo všeobecnosti, z čoho však nevyplýva, že neexistujú.

6. Niektoré druhy deskripcií. Všimnime si teraz niektoré druhy individuových deskripcií utvorených z predikátov označujúcich vlastnosti individuí, individuových mien a logických symbolov. Pripomínam, že ide o deskripcie formulovateľné v jazyku s určitým univerzom individuí, časovými okamihmi a možnými svetmi. Možno ich skúmať z rôznych hľadísk a deliť na druhy podľa viacerých kritérií.

Jedným z najjednoduchších a možno aj najzaujímavejších je delenie deskripcií na tri druhy: (i) deskripcie, ktoré majú referent v každom svetamihu, (ii) deskripcie, ktoré v niektorých svetamihoch referent majú, a v niektorých ho nemajú a (iii) deskripcie, ktoré nerefereujú v žiadnom svetamihu. Toto delenie možno zjemniť so zreteľom na počet svetamihov, v ktorých deskripcie referent majú. Rozdelením deskripcií podľa tohto kritéria získame množinu tried obsahujúcich deskripcie, ktoré majú referent v rovnakom počte svetamihov. Ku každému $n \geq 0$ existuje trieda deskripcií s referentom v n rôznych svetamihoch. Výsledkom tohto delenia je široké spektrum tried obsahujúce na jednom okraji triedu deskripcií, ktoré majú referent v každom svetamihu, a na druhom okraji triedu deskripcií, ktoré nemajú referent ani v jednom svetamihu. Medzi týmito krajnosťami sa rozprestiera široké pásmo tried, ktorých prvky v niektorých svetamihoch referent majú, a v iných ho nemajú. Nevieť, či niektoré z týchto tried nie sú prázdne, ale týmto problé-

mom sa tu nebudem zaoberať.³⁷ Keď presunieme pozornosť z počtu svetamihov na počet *rôznych* indivíduí, na ktoré môžu deskripcie referovať, teda na množstvo potenciálnych referentov danej deskripcie, získame ďalšie delenie. Samozrejme, možné sú aj iné delenia. Venujme teraz pozornosť niekoľkým vybraným triedam deskripcií, ktoré môžu byť zaujímavé z filozofického hľadiska.

Každé indivídium I môžeme opísať deskripciou tvaru $(\iota x)(x = I)$ ako jediného nositeľa triviálnej vlastnosti byť totožný s I , teda vlastnosti $(\lambda x)(x = I)$. Deskripcie tohto tvaru sa nazývajú *rýdzo nominálne*, pretože relevantným opisným prvkom v nich je vlastné meno „ I “. Tieto deskripcie referujú v každom svetamihu na jeden a ten istý objekt I , o čom sa možno presvedčiť už analýzou ich významu. Nie sú teda empirické. S deskripciami formy $(\iota x)(x = I)$ súvisí zaujímavý filozoficko-sémantický problém: Referuje takáto deskripcia na holé indivídium I , ktoré je bez vlastností, prípadne má nanajvyšš esenciálne vlastnosti vyplývajúce z vlastnosti $(\lambda x)(x = I)$, alebo referuje na fyzické indivídium so všetkými jeho vlastnosťami?³⁸

Zaujímavejšie ako rýdzo nominálne sú *čistočne nominálne* deskripcie tvaru $(\iota x)(x = I \wedge V(x))$, v ktorých V je jednoduchý alebo zložený empirický predikát označujúci nejakú vlastnosť.³⁹ Táto deskripcia môže referovať len na indivídium I a iba v tých svetamihoch, v ktorých má V . Z jej významu nemožno vyčítať, či referuje na I , lebo to závisí aj od toho, či má empirickú vlastnosť V , ktorej rozsah sa nedá určiť bez istého empirického skúmania. Za zmienku stoja aj deskripcie podobné čistočne nominálnym deskripciám, ktoré však môžu v rozličných svetamihoch referovať na rôzne objekty explicitne uvedené v ich jadre. Sú to deskripcie tvaru $(\iota x)((x = I_1 \vee x = I_2 \vee \dots \vee x = I_n) \wedge V(x))$. Taká deskripcia referuje vo (w, t) na indivídium I_j vtt I_j je jedno z indivíduí $I_1, I_2, \dots, I_n$ a iba to spomedzi nich má vo (w, t) empirickú vlastnosť V . To znamená, že takáto deskripcia môže mať nanajvyšš n *potenciálnych* referentov (samozrejme, každý v inom svetamihu). Ich celkový počet závisí od toho, koľko indivíduí z množiny $\{I_1, I_2, \dots, I_n\}$ má v nejakom svetamihu (w, t) vlastnosť V , ktorá v ňom prislúcha iba jednému z indivíduí $I_1, I_2, \dots, I_n$ (môže však prislúchať aj indivíduám, ktoré nepatria do $\{I_1, I_2, \dots, I_n\}$). Indivídium I_j , ktoré nemá V v žiadnom svetamihu, sa *nemôže* stať referentom takejto deskripcie. A nemôže ním byť ani vo svetamihu, v ktorom vlastnosť V má, ale okrem neho ju má aj nejaké iné indivídium z $\{I_1, I_2, \dots, I_n\}$.

Predmetom mnohých diskusií a polemík vo svetovej filozofickej literatúre sú objekty, ktoré sú vraj možné, nie však aktuálne. Nazývajú sa tiež *iba možnými* indivíduami alebo posibíliami. Mali by to byť predmety, ktoré v skutočnosti síce neexistujú, ale mohli by existovať. Úvahy o týchto objektoch sa zvyčajne rozvíjajú na pozadí atemporálnej sémantiky. V nej možno *iba možný* objekt opísať deskripciou, ktorá v aktuálnom svete nemá referent, má ho však v niektorých svetoch odlišných od aktuálneho sveta. Často spomínaným indivídium tohto druhu je napríklad Pegas (jediné x , ktoré má krídla a je

³⁷ Prikláňam sa k názoru, že niektoré z týchto tried sú prázdne.

³⁸ Pozri stať (Cmorej 2006, 137-161), ktorá vyšla aj v mojej knihe (Cmorej 2009a, 141-171).

³⁹ O nominálnych deskripciách pozri (Cmorej 2009a, 207-210, 216).

kôň). V temporálnej sémantike stojíme pred dilemou: Máme *iba možný* objekt explikovať ako individuum, na ktoré deskripcia referuje iba vo svetamihoch (w, t), v ktorých $w \neq a_w$, alebo ako individuum, na ktoré môže deskripcia referovať aj v nejakom svetamihu (a_w, t), v ktorom a_w je *skutočný* svet a t neaktuálny svetamih?

Príklad: Predpokladajme, že H je holič a $(\lambda x)(H \text{ práve holí } x)$ je deskripcia zákazníka, ktorého práve holí. Aký rozdiel je medzi Pegasom a individuom, ktorého H práve holí, vo svetamihoch (a_w, t), v ktorých H neholí nikoho? Čo je vlastne posibilitou deskripcii ako $(\lambda x)(x \text{ má krídla} \wedge x \text{ je kôň})$, $(\lambda x)(H \text{ práve holí } x)$ a pod., keď im chýba referent? Je ňou individuový koncept (intenzia), pojem vyjadrený deskripciami, ich význam alebo iný objekt?

Veľmi dôležitú triedu tvoria deskripcie, ktoré majú referent v skutočnom svete, resp. aspoň v jednom svetamihu (a_w, t) skutočného sveta a_w . V úvahách o týchto deskripciách si musíme uvedomiť, že skutočný svet poznáme iba do istej miery, čo platí aj o referencii deskripcii v tomto svete. Výraz „ a_w “ nie je pravým vlastným menom, ktoré by jednoznačne vyčleňovalo skutočný svet.⁴⁰ V našom poznaní rozloženia distribúcií v jednotlivých okamihoch skutočného sveta je nekonečne veľa prázdnych miest a neúplných údajov, ktoré možno vyplniť rôznymi spôsobmi, a tak získať mnoho rôznych diagramov možných svetov zlučiteľných s aktuálnym stavom nášho poznania. Identita skutočného sveta poznaná do posledných detailov nám stále uniká a podľa všetkého vždy bude unikať. Na druhej strane, nekonečne mnoho možných svetov môžeme s istotou odpísať ako neskutočné už na základe jednoduchého empirického poznatku formy $V(c)$, pravdivého aspoň v jednom svetamihu (a_w, t). Možný svet w' , v ktorom výrok $V(c)$ nie je v okamihu t pravdivý – lebo referent mena či deskripcie „ c “ nepatrí vo (w', t) do rozsahu V vo (w', t) –, nemôže byť skutočný, hoci sa môže skutočnému svetu veľmi podobáť. O mnohých deskripciách vieme, že niekedy referent majú, a inokedy ho nemajú, o triviálnych vieme, že ho majú v každom svetamihu (a_w, t), o protirečivých a záklopkových deskripciách zasa vieme, že ho nemajú v žiadnom svetamihu (a_w, t), existuje však nekonečne veľa deskripcii, o ktorých nevieme, či vôbec majú, mali alebo budú mať referent (v skutočnom svete). O niektorých to nikdy nezistíme, lebo opisujú individua z dávnej minulosti alebo veľmi vzdialenej budúcnosti, v ktorej ľudstvo už nebude existovať.

Myslím, že napriek fragmentárnosti nášho poznania skutočného sveta by sme vo filozofických úvahách o rôznych druhoch objektov – od skutočných, možných, iba možných až k fiktívnym, nemožným či neexistujúcim – mali viac ťažiť z poznatkov o referencii individuových opisov a jej zmenách prebiehajúcich v skutočnom svete (resp. vo svete, ktorý je zatiaľ kandidátom na prestol skutočného sveta). Mohlo by to vrhnúť nové svetlo na problematiku a skúmania niektorých druhov filozoficky zaujímavých objektov. V týchto skúmaniach by sa mal výraznejšie využívať zatiaľ málo docenený a ešte menej uplatňovaný pojmový aparát modálno-temporálnej sémantiky.⁴¹

⁴⁰ Skutočný svet v zmysle mysliteľnej histórie rozloženia vlastností a vzťahov na individua a ich n-tice!

⁴¹ Ďakujem Mariánovi Zouharovi za prečítanie rukopisu tohto článku a podnetné pripomienky k jeho obsahu.

Literatúra

- CMOREJ, P. (1998): Denotácia a referencia. In: Cmorej, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom*. Príloha *Organon F*, 29-45. Článok vyšiel aj v knihe Cmorej, P.: *Na pomedzí logiky a filozofie*. Bratislava: Veda, 230-244.
- CMOREJ, P. (2001a): *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*. Bratislava: IRIS.
- CMOREJ, P. (2001b): *Na pomedzí logiky a filozofie*. Bratislava: Veda.
- CMOREJ, P. (2006): Holé individuá a predikácia. In: Zouhar, M. (ed.): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Bratislava: Filozofický ústav SAV a Praha: Filozofický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 137-161. Stať vyšla aj v knihe (Cmorej 2009, 141-171).
- CMOREJ, P. (2009a): *Analytické filozofické skúmania*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- CMOREJ, P. (2009b): Identifikačný potenciál empirických deskripcií. In: (Cmorej 2009a, 194-224).
- CMOREJ, P. (2011): Jazyková prax alebo filozofické predsudky? (Zarážajúca ľahkosť odmietania). *Filozofia*, 66 (8), 794-817.
- DUŽÍ, M., MATERNA, P. (2012): *TIL jako procedurální logika*. Bratislava: aleph.
- FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. Preložil G. Riška. *Filozofia*, 47 (6), 349-363.
- KRIPKE, S. (2002): *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Preložil G. Riška. Bratislava: Kalligram.
- MATERNA, P. (1998): Pragmatic Meaning. *The Logica Yearbook 1997*. Ed. Timothy Childers. Praha: *Filosofia*, 65-70.
- TICHÝ, P. (1976): *Introduction to Intensional Logic*. Dunedin: University of Otago. Manuscript.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- TICHÝ, P. (2004): *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*. Svoboda, V. – Jespersen, B. – Cheyne, C. (eds.). Dunedin: University of Otago Publisher; Praha: *Filosofia*.
- TICHÝ, P. (2007): On Describing. *Organon F*, 14 (4), 423-469.
- TOMALA, O. (2007): Kombinatorická teorie možných světů a jejich perspektivy. *Organon F*, 14 (2), 148-176.
- ZOUHAR, M. (2004): *Podoby referencie*. Bratislava: IRIS.
- ZOUHAR, M. (2010): *Medzi sémantikou a epistemológiou jazyka*. Bratislava: aleph.
- ZOUHAR, M. (2011): *Význam v kontexte*. Bratislava: aleph.

Pavel Cmorej
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: filoorgf@savba.sk